

Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis. Monografinis tyrimas ir kritinis leidimas / Chronicle of the Grand Duchy of Lithuania and Samogitia: A Study and a Critical Edition, parengė / ed. Kęstutis Gudmantas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius 2024, ss. 455, ISBN 9768-609-425-127-6.

Recenzowana publikacja, dzieło Kęstutisa Gudmantasa, historyka kultury Wielkiego Księstwa Litewskiego, jest owocem jego badań nad cennym zabytkiem szesnastowiecznej historiografii litewsko-białoruskiej – *Latopisem (Kroniką) Wielkiego Księstwa Litewskiego i Żmudzkiego* (dalej: *Latopis W. Ks. L.*), w szczególności nad jego wersją przekazaną przez kodeks Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu (rps 94)¹. Tytułowe dzieło, powstałe na początku XVI w., drogą modyfikacji i znaczącego uzupełnienia wcześniejszych prac latopisarskich przyniosło pierwsze w historiografii całościowe przedstawienie dziejów Litwy. Przede wszystkim poszerzyło ich obraz o opis najdawniejszych, legendarnych czasów, czyniąc jego podstawowym elementem objaśnienie początków kraju: opowieść o rzymskich przodkach Litwinów, uciekinierów spod tyranii Nerona, przybyłych pod wodzą księcia Palemona na Żmudź. Zmiany w stosunku do wcześniejszych ujęć krajowej historii dały podstawę do zakwalifikowania *Latopisu W. Ks. L.* jako drugiego (średniego) zwodu (drugiej redakcji) latopisów litewskich. Źródło znane jest z przekazów latopisarskich będących odpisami (w jednym wypadku przekładem) z zaginionych tekstów archetypicznych. Dwa z tych odpisów zachowały się w zbiorach polskich, mianowicie wspomniany już przekaz z kodeksu Biblioteki Raczyńskich, znany pod nazwą *Latopisu Raczyńskich* (analogicznie jak mieszczący go kodeks) oraz *Latopis Olszewski* w kodeksie Olszewskim Chomińskich w Bibliotece Narodowej w Warszawie²; dalszych kilka znajduje się w bibliotekach i archiwach rosyjskich.

Zgodnie ze swym tytułem książka łączy monografię *Latopisu W. Ks. L.* i jego krytyczną edycję, za której podstawę przyjął wydawca *Latopis Raczyńskich*. Edycja znacząco różni się od wcześniejszych publikacji tego rękopisu³. Wzbogacona jest przez jego faksymile (kopię cyfrową wykonaną przez Pracownię Digitalizacyjną Biblioteki Raczyńskich) i przekład – autorstwa K. Gudmantasa – z oryginału starobiałoruskiego na litewski, nadto prezentuje rozbudowany odpowiednio do postępu badań aparat krytyczny. Zalety, jakie możliwość korzystania z faksymile źródła przedstawia dla jego badaczy, a poniekąd i wszystkich bliżej nim zainteresowanych, są oczywiste. Natomiast

¹ Od miejsca przechowywania nazywany Kodeksem Raczyńskich lub Poznańskim.

² *Latopis Krasieńskich* w Bibliotece Krasieńskich w Warszawie nie przetrwał jej zniszczenia w 1944 r.

³ Po raz pierwszy opublikowany został przez Stanisława Ptaszyckiego i Aleksieja Szachmatowa w zbiorze: *Полное собрание русских летописей*, т. 17: *Западнорусские летописи*, изд. Станислав Л. ПТАШИЦКИЙ, Алексѣй А. ШАХМАТОВ, Санкт-Петербург 1907 [*Połnoje sobranije russkich letopisiej*, t. 17: *Zapadnorusskije letopisi*, izd. Stanisław L. PTASZYCKIJ, Aleksiej A. SZACHMATOW, Sankt-Pietierburg 1907] (dalej cyt. PSRL), szp. 295–356.

litewski przekład *Latopisu W. Ks. L.* znakomicie będzie służył jego znajomości w Litwie, w której – podobnie jak w Białorusi – ceni się go szczególnie jako zabytek narodowej kultury. W przedmowie K. Gudmantas, określając cele wydawnictwa, na pierwszy plan wysuwa właśnie udostępnienie tekstu źródła czytelnikom litewskim w ich ojczystym języku. Cel tym istotniejszy, że dotychczas żaden z latopisów drugiego zwodu nie doczekał się takiej translacji. *Latopis Raczyńskich* należy wśród nich do najstarszych i jest typowym reprezentantem tej grupy⁴. Te cechy współdecydowały o wyborze go przez K. Gudmantasa jako głównego obiektu badań i podstawy edycji.

Specyfika *Latopisu Raczyńskich* jest też w pewnej mierze określona przez jego „sąsiedztwo” w kodeksie poznańskiej biblioteki. Na podstawową część kodeksu składają się zapisane cyrylicą, zasadniczo jedną ręką, teksty w języku starobiałoruskim. Poza *Latopisem W. Ks. L.* są to przekłady dwóch średniowiecznych romansów rycerskich, opowieści o Tristanie i o Bowo z Antony – popularnie obejmowane jedną nazwą (*Białoruski Tristan*) – oraz dzieła o Attyli (*Athila*) pióra węgierskiego humanisty Nicolausa Olahusa (Oláha Miklósa, 1493–1568), które zostało przełożone z polskiej jego translacji dokonanej przez Cypriana Bazylika i wydanej w 1574 r. w oficynie Macieja Wirzbięty. Pomieszczone w kodeksie Raczyńskich zabytki literackie i historyczne od stu kilkudziesięciu lat przyciągają uwagę historyków, literaturoznawców i językoznawców⁵. Gudmantas, wpisujący się swymi pracami w długi szereg tych uczonych, największą uwagę skupia – stosownie do założonych celów – na *Latopisie Raczyńskich*, nie tracąc jednak z pola naukowych obserwacji całego kodeksu. Zajmuje się jego dziejami, czasem i okolicznościami powstania oraz losami od XVI w. po teraźniejszość. W badaniach tych w pełni docenia, wzorem poprzedników, wartość zapisów w kodeksie jego pierwszych znanych właścicieli – Uniechowskich (Unichowskich), szlacheckiej rodziny z Nowogródzczyzny. Dążąc do możliwie wyczerpującego przedstawienia *Kroniki W. Ks. L.* jako zabytku dawnego dziejopisarstwa, znaczące miejsce w książce poświęcił innym – poza *Latopisem Raczyńskich* – jego przekazom (odpisom). Badania nad nimi prowadzi od lat, systematycznie wzbogacając naszą wiedzę o latopisarstwie litewsko-białoruskim odkrywczymi pracami. Omówienie wszystkich znanych latopisów drugiego zwodu nadaje jego dziełu charakter syntetycznego ujęcia ważnego etapu w rozwoju dawnej historiografii litewskiej: przejścia od historii władców do dziejów kraju.

Na tekst wydawnictwa poza przedmową składają się następujące części: 1) monografia zabytku w języku litewskim (s. 11–99) i jej skrócony przekład angielski (s. 101–142), zatytułowana „*Kronika Wielkiego Księstwa Litewskiego i Żmudzkiego*” – pierwsza historia Litwy od czasów legendarnych⁶; 2) przedstawienie (także dwujęzyczne) zasad edycji

⁴ Z zachowanych latopisów drugiego zwodu starszą metrykę ma tylko *Latopis Olszewski*, ale jest on polskim przekładem z ruskiego oryginału.

⁵ Już na przełomie XIX i XX w. zainteresowanie nimi zaowocowało fundamentalnymi pracami. Wśród ich autorów spotykamy takie naukowe sławy, jak Aleksander Brückner, Stanisław Ptaszycki, Aleksej Szachmatow, Aleksander Wiesiołowski.

⁶ Tytuł w języku litewskim: „*Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis*” – *pirmoji Lietuvos istorija nuo legendinių ištakų*; w przekładzie angielskim: „*Chronicle of the Grand Duchy of Lithuania and Samogitia*”: *The First History of Lithuania from its Legendary Beginnings*. Autorką wszystkich angielskich przekładów w wydawnictwie jest Diana Bartkutė Barnard.

latopisu (s. 143–148); 3) faksymile zabytku i równoległa transkrypcja jego tekstu z przypisami tekstowymi na marginesach (s. 148–283); 4) przekład z języka oryginału na litewski, wyposażony w przypisy rzeczowe (s. 285–376); 5) aneksy: ekscerpty z trzech latopisów w języku oryginału i w przekładzie na litewski (s. 377–403) oraz tablica genealogiczna legendarnych władców litewskich na podstawie *Latopisu Raczyńskich* (s. 404). Książkę zamykają: wykaz skrótów i konwencjonalnych symboli (s. 405–407), zestawienie publikacji źródeł i literatury (s. 408–414) oraz indeksy nazw osobowych i miejscowych (s. 435–459).

Rozważania nad *Latopisem W. Ks. L.* rozpoczyna K. Gudmantas od ogólnej jego charakterystyki, porównawczo uwzględniając szerzej *Kronikę Bychowca* reprezentującą trzeci zwód latopisarski. Przyjmuje, że dzieła te są bliskie sobie czasowo – powstały na początku XVI w. w kręgu wojewody wileńskiego i kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego Olbrachta Gasztołda, ich (współ)inicjatora i mecenasa. Podziela więc typowy pogląd, ugruntowany szczególnie w historiografii litewskiej⁷. Autor mocno zaznacza, że oba zwody (średni i obszerny) wniosły do historiograficznego obrazu Litwy nową jakość – zyskała w nich ona swój starożytny początek (w czasach Nerona lub Attyli) i została powiązana z dziejami powszechnymi (s. 11–12). Kreując opowieść o rzymskich przodkach Litwinów (legendę palemońską), uświetniły one przede wszystkim pochodzenie możnowładztwa litewskiego, którego ideologię wyrażały. Zgodnie też z nią przedstawiały dzieje wewnętrzne i rozwój terytorialny państwa litewskiego. Ustosunkowując się do stale obecnej w dyskusjach kwestii roli w latopisarstwie litewskim wpływów tradycji zachodnioeuropejskich i wschodnich, rusko-bizantyjskich, autor przyznaje pierwszym z nich większe znaczenie w zwodach średnim i obszernym. Stwierdza, że historię państwa przedstawiają one według tradycyjnego europejskiego modelu kroniki narodowej. Zwraca jednak uwagę na wykorzystanie w nich źródeł zarówno staroruskich, jak i zachodnich, oraz tematów wywodzących się z obu kręgów kulturowych. Ostatecznie wnioskuje, że w obu zwodach opis dziejów państwa ujawnia synkretyczny charakter. Stanowisko K. Gudmantasa jest wyważone i odpowiadające aktualnemu stanowi badań. Wątpliwość nasuwa jedynie twierdzenie, że już autorzy drugiego zwodu korzystali z *Kroniki Miechowity*. Brakuje na to wystarczającego dowodu, choć czerpanie przez latopisarzy z dzieł Miechowity – prędzej może z jego *Sarmacji* (1517) niż z *Kroniki* (1519, 1521) – jest prawdopodobne.

Zagłębiając się w rozważania zagadnień tekstologicznych (s. 13–21), autor zwraca uwagę na niejednorodność terminologii stosowanej w badaniach nad latopisarstwem litewskim, kreśląc ich krótki zarys od lat czterdziestych XIX w. Zastanawia się, które z terminów są w odniesieniu do latopisów litewskich bardziej zasadne lub przynajmniej dogodniejsze w praktyce badawczej: „zwód” czy „redakcja” latopisarska; „kopia”

⁷ Jako inspiratorów powstania obu kronik wskazuje się w nauce obok Gasztołdów także inne możliwe rody litewskie. Sporo kontrowersji wzbudza geneza *Kroniki Bychowca*. Ostatnio Robert Frost wnioskuje, że niezależnie od tego, kiedy została skomponowana ostateczna wersja tej kroniki, wiele elementów w jej treści świadczy, iż za jej opracowaniem stał Olbracht Gasztołd. Zob. Robert FROST, *Oksfordzka historia unii polsko-litewskiej*, t. 1: *Powstanie i rozwój 1385–1569*, tł. Tomasz FIEDOREK, Poznań 2018, s. 643.

czy „odpis”; „latopis” (lit. „metraštis”; l. m. „metraščiai”) czy „kronika” itp. Sporna jest zwłaszcza kwestia kwalifikacji zabytków piśmiennictwa określanych w źródłach zamiennie nazwami: „latopis” lub „kronika”. Latopisy litewskie drugiego zwodu mają w tytułach bądź jedną, bądź drugą z tych nazw. Maciej Strykowski zwykle pisał o „latopiszczach” („latopiscach”) litewskich, ale zamiennie nazywał je kronikami. Trudności nasuwa samo zdefiniowanie latopisu. Andrzej Feliks Grabski zwięźle scharakteryzował go jako formę, „która łączyła ze sobą cechy zachodnioeuropejskiej kroniki i rocznika, choć nie był identyczny ani z pierwszą, ani z drugim”⁸. Polscy historycy zazwyczaj terminy „latopisy litewskie” i „kroniki litewskie” uważają za równoprawne i stosują zamiennie⁹. Badacze litewscy są w innej sytuacji o tyle, że ruską nazwę „latopis” zastąpili jej litewskim odpowiednikiem – pojęciem „metraštis”. Jego trafność jest kwestionowana z uwagi na przemiany, jakim wraz z okcydentalizacją kultury Wielkiego Księstwa uległo latopisarstwo litewskie, recypując wzory kronikarstwa zachodniego, a oddalając się od modelu ruskich latopisów. Zdaniem K. Gudmantasa długa tradycja stosowania litewskiej nazwy na oznaczenie latopisów przemawia przeciw zmianom tej terminologii, co wydaje się najdogodniejsze dla praktyki badawczej.

Od zagadnień terminologicznych autor przechodzi do kwestii filiacji między latopisami drugiego zwodu. Wobec zachodzących między nimi różnic badacze wyodrębniają wśród nich dwie lub trzy redakcje (s. 16). Gudmantas nawiązuje do propozycji Władysława Czarnieckiego, który za reprezentanta pierwszej, krótkiej redakcji uznał wyróżniający się archaicznymi cechami *Latopis Krasinski*, do drugiej, poszerzonej redakcji zaliczył pięć latopisów¹⁰, a do trzeciej (pełnej) – latopisy *Raczyńskich* i *Jewreinowa*¹¹. Podział przyjęty przez Czarnieckiego zaakceptował K. Gudmantas z niewielkimi korektami¹². Ułatwiając czytelnikowi orientację w podziale latopisów według ich „przynależności redakcyjnej”, zaprezentował go syntetycznie w formie tabeli (tab. 1, s. 19) oraz w postaci schematu ukazującego filiacje między latopisami (s. 99). Nadto sumarycznie przedstawił chronologię powstawania tych źródeł (tab. 2, s. 23).

⁸ Andrzej F. GRABSKI, *Dzieje historiografii*, wpraw. Rafał STOBIECKI, Poznań 2003, s. 127.

⁹ Konsekwentnie nazwę „kronika” stosują do *Kroniki Bychowca*. Kwestia nazwy („latopis” czy „kronika”) podnoszona jest w odniesieniu do staroruskiej *Kroniki halicko-wołyńskiej*. Zob. *Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*, wyd. Dariusz DĄBROWSKI, Adrian JUSUPOWICZ, przy współpr. Irina JURIEWA, Aleksandr MAJOROW, Tatiana WIKUŁ (Pomniki Dziejowe Polski. Seria 2 / Monumenta Poloniae Historica. Nova Series, t. 16), Kraków–Warszawa 2017, s. 42–47.

¹⁰ A mianowicie: Olszewski, Towarzystwa Archeologicznego, Patriarszy B, Rumiancewski, Tichonrawowa.

¹¹ Вячеслав А. ЧАМЯРЫЦКІ, *Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў*, Мінск 1969 [Władysław A. Czarniecki, *Bielskoruskija letapisy jak pomniki litaratury. Uzniakniennie i litaraturnaja historyja pierszych zvodau*, Minsk 1969], s. 158–160.

¹² Z trzech przynależnych do latopisarstwa litewskiego tekstów w kodeksie Patriarszym, jeden, określany (według klasyfikacji ustalonej jeszcze na początku XX w.) jako *Patriarszy A* zaliczył – obok *Latopisu Krasinski* – do pierwszej redakcji, inny (*Patriarszy A'*) do redakcji drugiej.

Cztery z nich to latopisy szesnastowieczne (*Olszewski, Krasieńskich, Raczyńskich, Towarzystwa Archeologicznego*), pozostałe pochodzą z XVII w.

Niekiedy badacze zajmujący się drugim zwoдем i wydzielający w jego ramach poszczególne redakcje uwzględniali tylko część należących do niego latopisów. Pomijano zwłaszcza *Latopis Tichonrawowa* i odnośne fragmenty kodeksu Patriarszego (A, B, A'). Fragmenty te zostały omówione i wykorzystane porównawczo już w 17 tomie PSRL (1907), co może wpłynęło na mniejsze nimi zainteresowanie w późniejszych latach, któremu nie sprzyjały też trudności w dostępie do mieszczącego je kodeksu¹³. Stosunkowo niewielka była też znajomość *Latopisu Tichonrawowa*, pomijanego w dawniejszych edycjach dzieł latopisarskich. Dopiero w 2019 r. doczekał się on krytycznego wydania i monograficznego opracowania¹⁴. Obie publikacje – edycja tekstu i monografia – są dziełem K. Gudmantasa, wypełniającym istotną lukę w badaniach nad latopisarstwem litewsko-białoruskim. W kontekście recenzowanej tu książki nietrudno w nich dostrzec element jej przygotowywania.

Po ogólnej charakterystyce drugiego zwoду przystępuje autor do omówienia w odrębnych podrozdziałach poszczególnych latopisów (s. 25–55), wyjąwszy *Latopis Raczyńskich*, któremu poświęca osobny rozdział. Z pozostałych większość była w literaturze naukowej w miarę wystarczająco przedstawiana i autor postępuje w ślad za ich dotychczasowymi opisami, rozszerzając je jednak o mniej znane lub nieznane szczegóły. Odmienne traktuje *Latopis Tichonrawowa* i teksty latopisarskie z kodeksu Patriarszego, a więc źródła do niedawna ukazywane w niepełnym świetle, czy wręcz pomijane. Te omawia stosunkowo szeroko, odwołując się do własnych badań nad nimi.

Ostatni rozdział monografii, „Odpis Raczyńskich albo Poznański” (s. 56–98), rozpoczyna się szczegółowym opisem zewnętrznej strony kodeksu Raczyńskich, sumującym i uzupełniającym naszą wiedzę w tym zakresie. Uwagę w opisie zwracają m.in. dane o znakach wodnych (s. 60–61), połączone z faksymiliami fragmentów zawierających je stron (z dobrze widocznymi filigranami). W dalszej charakterystyce kodeksu autor przechodzi do zasadniczej kwestii jego pochodzenia. Za klucz do jej rozwiązania uważane są zamieszczone w kodeksie zapiski rodzinne Uniechowskich (zapoczątkowane w latach dziewięćdziesiątych XVI w. i prowadzone do 1672 r.) oraz poprzedzająca je nota genealogiczna „Urodzenie panów Tryznów”. Opierając się na tych zapisach, Stanisław Ptaszycki przypuszczał, że kodeks w swej podstawowej części – obejmującej teksty literackie i historyczne – „skopiowany został w kancelarii Sapiehy, a potem dostał się do koligatów sapieżyńskich Tryznów [...], a przez nich do Uniechowskich”¹⁵. Niemal równocześnie przedstawił też Ptaszycki (w liście do A. Wiesiołowskiego) inną wersję pochodzenia rękopisu. Według niej miał on zostać sporządzony w kancelarii

¹³ W całości kodeks opublikowano w Mińsku w 2013 r. Charakterystykę edycji zob. Kęstutis GUDMANTAS, *Žvilgsnis į Patriarcho kodeksą (Син 790) publikaciją*, Senoji Lietuvos literatūra, kn. 48: 2019, s. 241–254.

¹⁴ Kęstutis GUDMANTAS, *Lietuvos metraščių Tichonravovo nuorašas: tyrimas ir publikacija*, Senoji Lietuvos literatūra, kn. 48: 2019, s. 195–238.

¹⁵ Stanisław PTASZYCKI, *Dzieje rodów litewskich jako materiał do archeologii historycznej*, Ateneum. Pismo Naukowe i Literackie, R. 13, t. 3: 1888, z. 3, s. 535, przyp. 1.

wielkoksążęcej około 1595 r. (za kanclerstwa Lwa Sapiehy) i z niej bezpośrednio trafił drogą kupna do rąk Hrehorego Uniechowskiego ok. 1598 r.¹⁶ Prawdopodobne, że został napisany na jego zamówienie, o czym jednak Ptaszycki nie wzmiankuje¹⁷. Gudmantas wnikliwie rozpatruje obie wersje, obie nasuwają mu wątpliwości, ale drugą z nich uważa za bardziej uzasadnioną (s. 78). Po Uniechowskich kolejnymi właścicielami kodeksu byli Radziwiłłowie. Nie wiadomo, kiedy weszli w jego posiadanie, w każdym razie – jak ustalili K. Gudmantas i Andrej Ryčkov w swych wcześniejszych badaniach – kodeks w styczniu 1701 r. znajdował się w bialskiej bibliotece księcia Karola Stanisława Radziwiłła (1669–1719)¹⁸. Autor stawia hipotezę, że książkę otrzymał go w darze od Bogusława Aleksandra Uniechowskiego (1640–1697), wojewody nowogrodzkiego (1689) i trockiego (1689–1697), z którym łączyły go więzi klientalne (s. 81). Rozważa też pod inne ewentualne okoliczności przejścia księgi w ręce Radziwiłłów.

Doprowadziwszy przegląd dziejów kodeksu do lat drugiej wojny światowej, informuje następnie o rękopiśmiennych kopiach *Latopisu Raczynskich* i wypisach z niego oraz podaje (s. 83–86) wykaz jego edycji – w całości (siedem wydań pomiędzy 1907 a 2015 r.) i we fragmentach. Monograficzną część dzieła zamykają dwa teksty. Jeden zwięźle informuje o wybranych (w celach porównawczych) treściach latopisów drugiego zwołu, niektórych osobliwościach ich języka i pisowni. Drugi poświęcony jest zapiskom różnych rąk na marginesach pomieszczonych w kodeksie tekstów i między wierszami. Autor potwierdza spostrzeżenie Aleksandra Brücknera, że rozkład tych zapisków dowodzi większego zainteresowania czytelniczego latopisem niż rycerskimi romansami i opowieścią o Attyli (s. 97).

Drugą część książki – publikację *Latopisu Raczynskich* – otwiera przedstawienie zasad edycji i innych wstępnych informacji (s. 143–146). Dowiadujemy się z nich, że faksymile rękopisu jest pomniejszone w stosunku do oryginału (do 65% jego wymiarów). Należy zaznaczyć, że pomniejszenie to nie obniżyło wyrazistości zdjęć. Są one dobrej jakości, a wydawnictwo zadbało, by ich ekspozycja w książce wypadła jak najlepiej. Zdjęcia cyfrowe kontrolnie porównywane z rękopisem źródła stały się podstawą do odtworzenia jego tekstu drukiem. Gudmantas starając się, by zachował on postać możliwie zbliżoną do oryginału, ograniczył jego modyfikację głównie do inicjałów, pisowni małych i wielkich liter, podawania obok dat zapisanych cyrylicą ich zapisu w cyfrach

¹⁶ Александр Н. ВЕСЕЛОВСКИЙ, *Из истории романа и повести. Материалы и исследования*, Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук, т. 44: 1888, № 3 [Aleksandr N. WIESIEŁOWSKI], *Iz istorii romana i powiesti. Matieriały i issledowanija*, Sbornik Otdielenija russkogo jazyka i słowiesnosti Impieratorskoj Akadiemii Nauk, t. 44: 1888, nr 3], s. 130–131. W liście S. Ptaszyckiego (s. 131) czytamy: „Мне думается, что рукопись переписана какимъ-нибудь канцлерскимъ писаремъ (дякомъ), а Григорий Павлович купил её въ одну из поездокъ по деламъ въ Вильну”.

¹⁷ Gudmantas (s. 77–78) stwierdza, że według innej wersji zamawiającym był daleki krewny Sapiehów Hrehory Uniechowski. Z kontekstu wypowiedzi autora zdaje się wynikać, że wersję tę przedstawił Ptaszycki w liście do Wiesiołowskiego. W liście tym jednak wersji takiej nie znajdujemy.

¹⁸ Kęstutis GUDMANTAS, Andrej Ryčkov, *Demetrijaus Zankiewicziaus notifikacija apie Laurušavo vienuolyną, išrašyta iš senos rusiškos rankraštinės kronikos (šaltinio tyrimas ir publikacija)*, Senoji Lietuvos literatūra, kn. 34: 2012, s. 154–155).

arabskich, rozwiązywania (w nawiasach zwykłych) skrótów pod tytułami i na końcu wyrazów, zaznaczania zdefektowanych miejsc. Zasadnicze cechy pisowni i grafiki oryginału zostały w transkrybowanym tekście zachowane. W takiej postaci jest on bliski wcześniejszym krytycznym wydaniom. Od klasycznej edycji z 1907 r. w 17 tomie PSRL poza rozwiązaniami skrótów i innymi szczegółami odróżnia go głównie pełne uwzględnienie marginalnych zapisek. Gudmantas nadał im formę przypisów tekstowych i razem z innymi przypisami tego typu zamieścił – odchodząc od przeważającej praktyki edytorskiej – na marginesach tekstu, a nie pod nim. Dla korzystających z transkrypcji wielkim udogodnieniem jest możliwość równoczesnego porównywania jej z sąsiadującymi z nią stronami faksymile.

Najtrudniejszym, jak można sądzić, zadaniem edytora było przełożenie tekstu źródła na język litewski. Gudmantas włożył w translację godny wielkiego uznania wysiłek, którego owocność najpełniej ocenią językoznawcy. Z pozycji historyka decydującym walorem tego tłumaczenia jest jego możliwie daleka wierność w stosunku do oryginału. Wartość przekładu znakomicie podnosi wyposażenie go w bogaty aparat krytyczny w postaci 667 przypisów rzeczowych¹⁹, w znacznej części mocno rozbudowanych, które obok typowych elementów – objaśnienia nazw osobowych, geograficznych, zdarzeń historycznych, treści religijnych itd. – zawierają często interpretacje autora w odniesieniu do dyskutowanych w nauce kwestii (pochodzenia różnych wątków treściowych, zapożyczeń z rozpoznanych lub domniemanych źródeł itp.). W sumie czytelnik otrzymuje solidny przewodnik po skomplikowanej materii, jaką stanowi połączenie prawdy historycznej i mitu w *Latopisie W. Ks. L.* Naturalne jest, że przekład i objaśnienia, usuwając liczne trudności w rozumieniu tekstu *latopisu*, nie są przecież w stanie rozwikłać wielu kryjących się w nim niejasności i zagadek. Będą one przedmiotem dalszych badań i dyskusji. Przypuszczam, że te ostatnie rozwiną się zwłaszcza na temat niektórych proponowanych przez autora objaśnień dotyczących treści *Latopisu W. Ks. L.* Mam na myśli m.in. jego uwagi dotyczące źródeł opowieści o okrutnym potraktowaniu przez legendarnego księcia Skirmunta tatarskich posłów (s. 299, przyp. 94). W ramach przypisu mógł autor jedynie zasygnalizować kwestię tych źródeł, ale samo jej postawienie stanowi zachętę do głębszych, porównawczych badań, na kształt litewskiej opowieści bowiem oddziaływały najprawdopodobniej inspiracje bardzo różnej proveniencji.

Dzieło K. Gudmantasa jest cennym wkładem w badania nad kulturą Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI w., a zwłaszcza jego ówczesną historiografią. Przynosi pełny obraz drugiego zwołu *latopisarskiego*, niemający odpowiednika w literaturze naukowej. W książce wileńskiego historyka, starannie wydanej przez Instytut Litewskiej Literatury i Folkloru, *latopis* z kodeksu Raczyńskich doczekał się wyczerpującej monografii i nowoczesnej edycji. W przygotowywaniu dzieła dopomogła uczonemu życzliwa postawa dyrektora Biblioteki Raczyńskich Wojciecha Spaleniaka i kierowniczką działu Zbiorów Specjalnych Biblioteki Agnieszki Baszko, którym wyraża podziękowanie w przedmowie. Tłumaczenie monograficznej części wydawnictwa na język angielski zapewni mu szeroką recepcję w świecie nauki. Oczywiście jest jego szczególne znaczenie dla nauki litewskiej i białoruskiej, a także polskiej. Określone jest ono bliskością

¹⁹ Uzupełniają ich liczbę 103 przypisy tekstowe do aneksów.

kulturalną i wspólną przeszłością krajów tworzących od końca XIV w. monarchię jagiellońską, a od unii lubelskiej – Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Ich związki kulturalne znalazły wyraz także w losach kodeksu Raczyńskich, jego drodze z ziem dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego do Polski.

Jan Jurkiewicz*

 <https://orcid.org/0000-0001-7514-3178>

BIBLIOGRAFIA

- Chamyarytski, V'yachyeslav A. *Byelaruskiya lyetapisy yak pomniki litaratury. Uzniknyen-nye i litaraturnaya historyya pyershykh zvodaw*. Minsk: Navuka i tekhnika, 1969.
- Dąbrowski, Dariusz and Adrian Jusupović, eds. *Kronika halicko-wołyńska. Kronika Romanowiczów*. In collaboration with Irina Juriewa, Aleksandr Majorow and Tatiana Wikuł. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, Warszawa: Instytut Historii PAN, 2017.
- Frost, Robert. *Oksfordzka historia unii polsko-litewskiej*, vol. 1: *Powstanie i rozwój 1385–1569*. Translated by Tomasz Fiedorek. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, 2018.
- Grabski, Andrzej F. *Dzieje historiografii*. Introduction by Rafał Stobiecki. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2003.
- Gudmantas, Kęstutis. "Lietuvos metraščių Tichonravovo nuorašas: tyrimas ir publikacija." *Senoji Lietuvos literatūra* 48 (2019): 195–238.
- Gudmantas, Kęstutis. "Žvilgsnis į Patriarcho kodekso (Син 790) publikaciją." *Senoji Lietuvos literatūra* 48 (2019): 241–254.
- Gudmantas, Kęstutis, ed. *Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis. Monografinis tyrimas ir kritinis leidimas / Chronicle of the Grand Duchy of Lithuania and Samogitia: A Study and a Critical Edition*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024.
- Gudmantas, Kęstutis and Andrej Ryčkov. "Demetrijaus Zankiewicziaus notifikacija apie Laurušavo vienuolyną, išrašyta iš senos rusiškos rankraštinės kronikos (šaltinio tyrimas ir publikacija)." *Senoji Lietuvos literatūra* 34 (2012): 153–184.
- Ptashitskiy, Stanislav L. and Aleksey A. Shakhmatov, eds. *Polnoye sobraniye russkikh letopisey*, vol. 17: *Zapadnorusskiye letopisi*. Sankt-Peterburg: Tipografiya M. A. Aleksandrova, 1907.
- Ptaszycki, Stanisław. "Dzieje rodów litewskich jako materiał do archeologii historycznej." *Ateneum. Pismo Naukowe i Literackie* 13/3/3 (1888): 525–538.
- Veselovskiy, Aleksandr N. "Iz istorii romana i povesti. Materialy i issledovaniya." *Sbornik Otdeleniya russkogo yazyka i slovesnosti Imperatorskoy Akademii Nauk* 44/3 (1888): 1–162.

* Wydział Historii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 jurjan2@poczta.onet.pl